

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

10 (2) 2023

<https://doi.org/10.46868/atdd.2023>.

Çeviri Makalesi / Translation Article

Geliş tarihi | Received : 01.11.2023

Kabul tarihi | Accepted: 10.11.2023

Yayın tarihi | Published : 15.11.2023

Şengül Demirel

<https://orcid.org/0000-0002-0174-6379>

Associate Professor, Van Yüzyüncü Yıl University, Faculty of Literature, Department of General Turkish History, Turkey, senguldemirel@yyu.edu.tr

Atf Künyesi | Citation Info

Demirel, Ş. (2023). Tarihi İpek Yolu: Hindistan ve Azerbaycan Arasındaki Kültürel ve Ticari İletişim (Orijinal: Saadat Karimi, Historical Silk Road - Intercultural and Trade Communication Between India and Azerbaijan. *The XIII International Scientific Symposium*, (s.229-234). Retrieved from, <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:hb:diva-28750>). *Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 728-737.

Tarihi İpek Yolu: Hindistan ve Azerbaycan Arasındaki Kültürel ve Ticari İletişim*

Öz

İpek Yolu, tarihsel anlamda sadece ticaret ürünlerinin değil bir yerden bir yere kültür ürünlerinin de taşındığı medeniyetler arası bir yoldur. Asırlarca farklı milletler, dinler ve kültürler arasında köprü vazifesi gören bu yol, geçtiği coğrafyalar arasında aynı zamanda bir takım ortak değerlerin de buluşmasına ve kaynaşmasına vesile olan bir aracı da olmuştur. Dolayısıyla tarihin birçok kayda değer olayı bu bağlamda gerçekleştirmiş ve İpek Yolu, batı- doğu istikametinde uzanan bir yol olduğu gibi doğu- batı yönünde de uzanan tarihi bir yol olmuştur. Adını güzergâh boyunca ticareti yapılan en değerli mallardan biri olan Çin ipeğinden alan İpek Yolu, dünya ticaretini ve kültürel alışverişi şekillendirmede önemli bir rol oynamış, dünya çapında medeniyetlerin ve ekonomilerin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İpek Yolu, malların, fikirlerin ve kültürün alışverişi için tarihi bir araç olmuş bu sayede dünya ticaret ve kültürel alışverişin şekillenmesinde de etkili unsurlardan biri olmuştur. Çin'i Orta Asya üzerinden batı bölgelerine bağlayan bu kervan yoluna yine başka bir bilgiye göre "İpek

* Bu çeviri makale 2021 yılında düzenlenen XIII. Uluslararası Bilimsel Sempozyumu'nda Saadat Karimi tarafından sunulan "Historical Silk Road - Intercultural and Trade Communication Between India and Azerbaijan-229-234." başlıklı bildirinin tercümesidir.

Yolu” adını ilk veren Von Richtofen olmuştur. İpek Yolu, Çin, Orta Asya ve Avrupa bağlamında çok kez araştırılmıştır. Ancak Azerbaycan ekseninde İpek Yolu konusu yeterince işlenmemiştir. Bu nedenle; tarihte Hindistan ve Azerbaycan ilişkileri üzerine yapılan araştırmaların kısıtlı olması sebebiyle bu çalışmayı Türkçeye kazandırmayı amaçladık.

Anahtar Kelimeler: İpek Yolu, Hintli tüccarlar, Azerbaycan, Ateşgah, ateş tapınağı

Historical Silk Road: Cultural and Commercial Communication between India and Azerbaijan

Abstract

Historically, the Silk Road is an inter-civilisational road that carries not only trade products but also cultural products from one place to another. This road, which has served as a bridge between different nations, religions and cultures for centuries, has also been an intermediary that has led to the meeting and fusion of some common values between the geographies it passes through. Therefore, many noteworthy events of history have taken place in this context and the Silk Road has been a historical road extending in the east-west direction as well as a road extending in the west-east direction. Named after Chinese silk, one of the most valuable commodities traded along the route, the Silk Road played an important role in shaping world trade and cultural exchange and contributed to the development of civilisations and economies worldwide. The Silk Road has been a historical tool for the exchange of goods, ideas and culture, and thus has been one of the influential factors in shaping world trade and cultural exchange. According to another information, it was Von Richtofen who first named this caravan route, which connects China to the western regions through Central Asia, "Silk Road". The Silk Road has been researched many times in the context of China, Central Asia and Europe. However, the Silk Road has not been sufficiently studied in the Azerbaijan axis. For this reason; we aimed to bring this study into Turkish due to the limited research on the relations between India and Azerbaijan in history.

Keywords: Silk Road, Indian merchants, Azerbaijan, Ateshgah, fire temple

Bu makalede, İpek Yolu’ndaki sıradan erkek ve kadınların yaşamının nasıl olduğuna dair güçlü bir anlam iletmeye çalışılmıştır. Gezgin Budist keşişlerden çölde yaşayanlar arasında tercümeleyen Zerdüşter ve Nasturi Hristiyanlarına kadar, hikâyecilerden, müzisyenlerden, fahişelerden, kâhinlerden, gezgin satıcılardan ve pazar yerlerinde ve tapınak alanlarında mallarını sunan mucize işçilerine kadar herkes için. “Ateş Ülkesi” olarak bilinen Azerbaycan, Avrupa ve Asya’nın kesişiminde bulunan bir ülkedir. Azerbaycan, Pers ve Türk dünyalarının çarpıcı karşılaşmalarından doğmuş, yepyeni bir tarihe ve kültüre sahip bir ülkedir. Pers şahları, Türk hanları ve Rus çarlarının yönetimi, Azerbaycan’ın halıyı oluşturan güzel ipliklere renk cümbüşleri katmıştır (Salazar, 2017). Konuları kaçınılmaz olarak egzotik olsa da, bu makale aynı zamanda bölgede yaşanan jeopolitik çalkantıların, casus uyduların veya hükümet

mekânlarının mesafesinden değil, tam anlamıyla sahada yani sokakta veya sıradan halkın evlerinde görülen etkileri hakkında etkileyici bir rapor olarak da hizmet edebilir.

Araştırmacılar, Azerbaycan'ın topraklarının antik çağlardan beri dünya ticaret yollarından önemli bir şekilde farklı olduğu fikrini kabul etmektedirler. XVII - XVIII. yüzyılların başlarına kadar, tüm dünyada Hindistan ile ticaret ilişkilerine olan ilgi artmıştır. Birçok güçlü devlet bu zengin ülkeyi kontrol etmeye çalışmıştır. Antik zamanlardan beri var olan Azerbaycan'ın ticaret yolları, Hindistan ile ticareti kolaylaştırmıştır. XVII. yüzyılın sonlarına ve XVIII. yüzyılın başlarına geldiğimizde, Azerbaycan'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun hâkimiyeti ve birçok Safevi mülkünün yıkılması, İngiliz politika planlarının birçoğunu, Azerbaycan ve İran üzerinden Hindistan ile doğrudan ticaret bağlantıları kurma dahi, engellemiştir. İngilizler, bu ülkeden getirilen deniz ürünlerine sahip olma hayallerini gerçekleştirememişlerdir. Orta Çağda, en etkili devletlerden biri olan Moskova Büyük Dükalığı da Hindistan ile ticaret ilişkilerine ilgi göstermiş ve yıllar içinde bu amacı gerçekleştirmek için Hindistan'a dört elçi göndermiştir (Mammadli, 2011, s. 4).

Azerbaycan ve Hindistan arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerin bağımsız bir araştırma konusu olmaması, konuyla ilgili birincil kaynakların durumu, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde uygun dokümantasyonun bulunmaması veya konuyla ilgili materyallerin nadiren bulunması, şüphesiz bu konunun ayrıntılı olarak incelenmesinde bazı zorluklar yaratmıştır. Bununla birlikte, Moskova, St. Petersburg ve Astrahan arşivlerinden gelen birkaç belge ile çağdaş gezginlerin kayıtları ve konsoloslukların mektupları gibi belgeler, Azerbaycan'dan Hindistan'a ve Hindistan'dan Azerbaycan'a ihraç edilen mallar ve Azerbaycan şehirlerinde faaliyet gösteren Hindistanlı tüccarların faaliyetleri hakkında bazı şeyler söylemek mümkündür.

Mikhail Dmitriyevich Chulkov (1743-1793), "Rus Ticaretinin Tarihi Tanımı" adlı kitabında, Rusya'ya ve komşu ülkelere teslim edilen Hint mallarına odaklanarak ve analiz ederek, bu malları dört gruba ayırır: 1) baharatlar ve malzemeler (çorba, çay, şeker, boyalar vb.), 2) ipek ve ipekten yapılan ürünler, 3) pamuk fabrikaları ve bunlardan yapılan ürünler, 4) çeşitli metaller, elmas, değerli taşlar ve benzeri ürünler. Chulkov'un Hindistan'ın ekonomik olarak gelişmiş bölgeleri ve şehirleri olan Gucerat, Ahmedabad, Surat, Hanwei, Koromandel Sahili ve Malabar Sahili, Bengal, Varanasi, Assam gibi yerlerin tanımı, sanat üretim seviyeleri, uzunluk ve ağırlık birimleri, paraları, gelenekleri ve genel ticareti ve Hindistanlı tüccarlar hakkındaki bilgiler özellikle ilgi çekicidir.

Mimari bir anıt olan Ateşgah ateş tapınağı, Bakü yakınlarındaki Surahani'da bulunmaktadır. Tapınak, bir 'ebedî' ateş sağlayan doğal gaz bölgesi üzerine inşa edilmiştir.

Azerbaycan İslamlaştıktan sonra, bazı Zerdüşter Hindistan'a kaçırmıştır. Ancak daha sonraki yüzyıllarda Hindistan ile ticari ilişkiler, Kuzey Hindistan'a göç etmiş ateş tapınaklarını tekrar keşfetmelerine yol açmıştır. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, site Bakü'de yerleşik olan Hintli tüccarlar ve taş ustaları tarafından yeniden inşa edilmiştir. Bu ateş tapınağı, Hint ve Azerbaycan mimari tarzlarının karışımıdır ve bu iki ülke arasındaki binlerce yıllık ilişkinin ayakta kalan bir kanıtıdır. Beşgen şekilli bina, kapının üzerindeki bir misafir odası (balahane*) ile çevrili bir duvarla çevrilidir. Sanskrit ve Gurmukhi diliyle bazı duvar yazıları, dâhil olmak üzere şiirler hala mevcuttur. Tapınak içindeki ana sunağın etrafında tapınak içindeki bir sunağın olduğu dörtgen bir kutsal mekân bulunmaktadır. Surahanı, XIX. yüzyılın sonuna kadar Hintli hacılar için popüler bir merkez olarak kalmıştır. Doğal gaz yatağı tükenmiş ve 1880'de son hacı Hindistan'a dönmüştür

Bu tapınak, bu ülkeler arasındaki tarihsel ilişkilere dair bilgi verdiği ve her zaman yabancı ziyaretçilerin ilgisini çektiği için Azerbaycan ve Hindistan'ı birbirine bağlamakta ve gizemli görünümü ile hala ilgi çekici bir konumdur. Ayrıca, XIV. yüzyılda kurulan ve günümüze kadar korunan İçeri Şehir (Bakü'nün Eski Şehri)'ndeki Multani Kervansarayı, Azerbaycan ve Hindistan arasındaki tarihsel ilişkilerin tartışmasız bir kanıtı olarak konunun ne kadar önemli olduğunu bir kez daha doğrulamaktadır.

Abşeron yarımadasının sayısız doğal gaz çıkışlarındaki Ateşgah ateş ritüelleri en az X. yüzyıla kadar uzanmaktadır, ancak mevcut tapınak yapısı XVII. ve XVIII. yüzyıllarda inşa edilmiştir. Yapı, bölgenin kervansaraylarına benzer, yani avluyu çevreleyen beşgen duvarlara sahiptir. Ancak bu avlunun ortasında, ateş ritüellerinin gözlemlendiği tapınak kompleksinin merkezi olan bir sunak bulunmaktadır. Sunak, doğal gaz çıkışının hemen yanındadır ve ortasında büyük bir alev, çatı köşelerinde ise daha küçük dört küçük alev yanmaktadır. Tapınak sunağının etrafında, münzevileri ve hacıları barındıran bir dizi küçük hücre bulunmaktadır. Bu tapınağın, Zerdüştlük veya Hindu tapınma yeri olarak kurulup kurulmadığı konusunda tartışmalar devam etmektedir, çünkü yapı her iki inançtan da mimari öğeler içermekte ancak tam olarak hiçbirine bağlı kalmamaktadır. Genel kabul gören görüş, tapınağın Zerdüşt geleneğinde olduğunu, ancak zamanla çoğunlukla Hindu tapınma yeri haline geldiğini öne sürmektedir. XIX. yüzyılın sonlarında, muhtemelen Azerbaycan'daki Hint nüfusunun azalması nedeniyle, mekân terk edilmiştir.

1734 yılında İngiliz-Rus Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasının ve 1740 yılında Birleşik Krallık'ta Rus Şirketi'nin kurulmasının ardından, Azerbaycan'daki İngiliz ticaretinin gelişmesi için uygun koşullar oluşturulmuştur. Bu amaçla Azerbaycan'da bulunan İngiliz tüccarı J. Hanwei, Ateşgah hakkında detaylı bilgi veren ilk kişilerden biridir. Ateşgah'ı ziyaret eden

Doktor I. Lerch tarafından verilen çok değerli bilgiler de Azerbaycan Bilimler Akademisi arşivlerinde bulunmaktadır. Ateşgah'ın erken inşa aşamalarının görselini sunar ve orada yerleşen Hintliler hakkında bilgi vermektedir (Mammadli, 2011, s. 12).

Ateşgah hakkında geniş bilgi içeren bir diğer çalışmada da J. Kuch, J. Forster, U. Reigns ve diğer bazı gezginlerin kaydettikleri seyahatnamelerdir. Bu gezi notları, Rus Bilimler Akademisi'nin asil bir üyesi olan Alman tarihçi S. Gmelin tarafından yazılmış ve 1785 yılında St. Petersburg'da basılmıştır (Poliyevktov, 1935). Hollandalı gezgin Jan Jansen Struys'un (1630-1694) "Üç Gezi" adlı kitabı, Azerbaycan'da yaşayan Hintlilerin geleneklerini ve ritüellerini incelemek açısından çok yararlı bilgiler sunmaktadır. Ünlü Rus doğubilimci ve tarihçi Ilya N. Berezin ise, öncülerinden biraz daha derine inmiş ve Ateşgah'a yerleşen Hintlilerin kökenini, Hindular hakkındaki "Abşeron Yarımadası'ndaki Hindular" (1849) adlı kitapta açıklamaya çalışmıştır.

Ateşgah tapınağını Azerbaycan, İran ve bu ülkeler yakınındaki topraklarda yaygın olan Zerdüştlük dinine bağlama çabaları da oldukça fazla yapılmıştır (Bronevski, 1823). 1908 yılında Tiflis'te yayımlanan Kafkas ülkelerini ve halklarını betimleyen malzemelerin toplandığı çalışma, Ateşgah tapınağı hakkında yararlı bilgiler içermektedir. Tüm bu çalışmaların ötesinde, tarihi V. Sysoyev tarafından 1925 yılında Bakü'de yayımlanan "Ateşgah ya da Surahanı'daki Ateş Tapınakları" adlı eser, başlığından da anlaşılacağı üzere Ateşgah'ın tarihini keşfeder ve orada bulunan Hindular, Budistler ve diğer Hintli ibadet edenlerin geleneklerini, inançlarını, dini kültürünü ve etik değerlerini anlatmaktadır. Bu kitap, tarih alanında değerli bir katkı olarak kabul edilmektedir.

Matthieu Auzanneau'ya göre, Hazar Denizi boyunca doğal olarak meydana gelen ateş, hala Zerdüştlük dinini uygulayan Zerdüştlük inananları için özel bir anlam taşımış olmalıdır. Ateş tapanlarının bu bölgeye çekildiğine dair kanıtlar Orta Çağ'a kadar izlenebilir. XVII. yüzyıla kadar, Hristiyan gezginler Surahanı olarak adlandırdıkları bir yerdeki Ateşgah'ta Zerdüştlük ve Hindu yogileri gördüler ki bu isim "kırmızı çeşme" anlamına gelmektedir gibi görünmektedir. Alman doğabilimci Engelbert Kaempfer, 1683 yılındaki ziyaretlerinde yedi adet ebedî ateş çukurunu gördüğünü anlatmıştır. İki yüzyıl sonra, 1883 yılında Ateşgah terk edilmiştir. Bakü başkentindeki petrol kuyularına yönelik büyük bir ilgi vardı ve hava solunamayacak kadar kirliymişti. Hidrokarbon kaynaklarının sömürülmesi insan deneyimini dönüştürmeye başlamıştı. Servet hakkında vahşi hikâyeler duyan aç gözlü insanlar Bakü'ye çekiliyordu. Bazıları, uzak Müslüman şehirden denizin ortasından, tekneleri devirebilecek büyük gaz kabarcıklarının yüzeye çıktığında ateşe neden olabilen gaz kabarcıkları devrildiğinde

denizin ateşe bağlanabileceğini iddia etmiştir. Ayrıca, denizden yükselen bu ateşler, algılanmayan bir ısı yayarak tükenirken etkileyici bir özelliğe sahiptirler.

Auzanneau, Bakü'nün petrol kralı Ludwig Nobel'in, ünlü dinamit mucidi Alfred Nobel'in kardeşi olduğunu ve ünlü ödülün yaratıcısı olduğunu söylemektedir. Bir gün zengin İsveçli mühendis, buharlı yatıyla bir yangın duvarından sağ salim geçti... [...] Yoğun sömürünün bir yüzyılının ardından, petrol rezervleri tükendi; Ateşgah'ın ebedî ateşi 1969 yılında sönmüştü. Bugün alev, denizin daha da açıklarından çıkarılan gazı taşıyan bir boru hattını kullanarak turistler için tekrar alevlendirilmektedir (Auzanneau, 2018, s. 10).

Surahani köyündeki ebedî alevlerin ne zaman bilindiği, yani tam olarak ne zaman yanmaya başladığı sorusuna yanıt vermek kolay değildir. Bakü'nün ebedî ateşi hakkındaki ilk bilgilere hangi kaynağın sahip olduğu sorusuna yanıt verirken, büyük Azerbaycanlı tarihçi Sara Aşurbeyli, bunu V. yüzyılın Bizanslı yazarı Prinsky Paniysky'nin adıyla ilişkilendirirken, Rus tarihçi Sysoyev (1925), bulgularını X. yüzyıl Arap gezgini Abu-d Gasan Ali Mesûdî'nin yazılarına bağlar. Mesûdî'ye göre burası dünyadaki açık renkli petrol ürünlerinin olduğu tek yerdir (gazyağı ve türevleri).

18 Ağustos 1670'de Azerbaycan'ın Şamahı şehrinde bulunan ve burada depreme tanık olan Hollandalı denizci Struys, depremden dolayı Hinduların çok endişelendiğini kaydetmiştir. Yazar, 100'den fazla Hintli tüccarların (banyan), şehrin etrafında toplandığını, pirinç ve fasulyeyi suya döktüğünü, kuşlara ve balıklara pirinç ve fasulye vererek bazı ritüeller gerçekleştirdiğini anlatmıştır. Struys'un tanımladığı ve "banyan" olarak adlandırdığı bu Hinduların, Azerbaycan'da kalıcı veya belirli bir süre yaşadığını doğrulayan bir gerçektir. Struys, bu tüccarlar için "Dinleri çok hassas olduğu gibi işlerinde de çok hassas, maharetli ve kurnazdırlar" diye yazmıştır. Struys'a göre, bunlar uzun bir süredir Azerbaycan'da yaşamakta ve yerel halkın geleneklerini ve mentalitesini iyi bilmekteydiler. Depremin aynı gününde Hindular, Şirvan Hanı'na Müslümanlar için normal olan hayvan kesimini önlemek için büyük bir para ödemeyi teklif etmişlerdir. Struys ayrıca Hinduların dini ritüellerini uygulayabilmek için izni aldıklarını söylemektedir. Ölen kişinin yakınları, ölümlerin yakılması ve hizmetçileri ve eşinin ilgili Hindu kastına göre yakılabilmesi için, hazineye yaklaşık 1300 tuman (2000 Reichstaler) ödemiştir. XIX. yüzyılın başlarında bazı Hindu grupları Sati (veya suttee) geleneğini uygulamıştır. Sati, ölmüş kocasına olan bağlılığı onurlandırmak amacıyla dul kadının kocasının cesedi ile birlikte diri diri yakılması geleneğidir. Bu eylem, meyve ağacında yakılarak veya canlı gömülerek gerçekleştirilmektedir (Glimartin, 1997). Tarihte Sati uygulamasının ne ölçüde gerçekleştiği açıkça bilinmemektedir. Ancak, erken modern Mugal döneminde, bu uygulamanın özellikle Batı Hindistan'daki elit Hindu Rajput klanları ile

ilişkilendirildiği ve Rajput kültürü ile İslam Mugal kültürü arasındaki ayırım noktalarından birini oluşturduğu bilinmektedir. Sati, Mugal kültüründe dul kadınların yeniden evlenmelerine izin verirken, Hindu Rajput kültüründe bu uygulamayı kabul ediyordu (Asher & Talbot, 2006). Bu eylem, yerel halkın dini ve geleneklerine aykırı olduğundan, Hindular izin almak zorunda kalmışlardır. Struys, geleneksel cenaze işlemlerini sağlamak ve ölen kişiyi yakmak için Hinduların bir Hristiyan dul kadın satın aldığını anlatmaktadır. Struys, Hintli tüccarları çok becerikli ve zeki olarak tanımlar ve onları “banyanlar” olarak adlandırmıştır.

Alman gezgin, doktor ve doğabilimci Engelbert Kempfer, 1683 yılında İsveç elçiliğinin sekreteri olarak Azerbaycan’ın Abşeron yarımadasının Balahani, Binegedi ve Surahani bölgelerini ziyaret etmiştir. Kempfer, Abşeron yarımadasından İran, Orta Asya ve Kuzey Kafkasya’ya petrol taşıma işlemini tasvir etmiştir. Kempfer, Surahani köyündeki Hintlileri ve yaşam tarzlarını tanımlamıştır. Kempfer, onların “sonsuz ateşe saatlerce bakarak ibadet ettiklerini” aktarmıştır (Sysoyev, 1925, s. 49). Kempfer’e göre, bu dönemde Azerbaycan’da ne kervansaray ne de bronz binalar vardı. Kempfer, Surahani’daki Hintlilerin yemek pişirmelerini ve sıva yapmalarını gözlemlemiş ve anlatmıştır. Azerbaycan’a sıva yapma sanatını getirdiklerini belirtmiştir. Alman gezgin Lerch, 1733 yılında Azerbaycan’daki devam eden inşaat çalışmaları hakkında bilgi verir ve ilk kez yirmi yıl önce inşa edilen iki kanatlı taş binadan (Ateşgah) bahsetmektedir. Bu binanın altı odası olduğunu ve buraya on iki ateş tapanının ile yerleştirildiğini söylemektedir. Bunların içlerinden ikisi sürekli kitap okur ve ibadet etmektedirler. Lerch, Azerbaycan ve İran’da tanıştığı Hindu tüccarlar ve diğer Hintli tüccarlar hakkında bilgi vermiştir. Lerch’in Ateşgah’a bir sonraki ziyareti 1747 yılında olmuştur. Bu ziyarette orada yirmiden fazla Hindunun ibadet ettiğine şahit olmuştur. Lerch, Bakü Hanı hakkında, onlara büyük özgürlük ve imkânlar tanıdığını anlatmaktadır (Petrushevskij, 1949, s. 75). Lerch, gözlemlediği Hintli insanların duruluğundan ve ibadet ettikleri Budist putları hakkında bilgi vermektedir.

Alman doktor, botanikçi ve kâşif Samuel Gmelin, 1770 yılında Abşeron yarımadasını ziyaret etmiş ve Ateşgah tapınağında tanıştığı Hintli insanlarından bahsederken, onları ateşe tapanların mirasçıları olarak tanımlamaktadır. 1747 yılında Surahani’da bulunan İngiliz gezgin Hanway, sonsuz ateş ve Ateşgah tapınağı hakkında yazılar yazmıştır. Hanway ayrıca tapındaki Hindu ibadetini anlatmaktadır. Hanway, bu Hintlerin, bu ateşin her zaman var olduğuna inandıklarını ve dünyanın sonunda ya da ‘varlık’ın sonunda sönüp gideceğine inandıklarını, eğer bu ateşi buradan çıkmasını engellerse, başka bir yerden çıkacağına inandıklarını söylemektedir. Hanway, onların 40-50 kişi olduklarını ve düşük bir gelirle yaşadıklarını ifade etmektedir. Hanway; “Onlar [Hintliler] alınlarına safran sürerler ve sarı

öküze inanırlardı. Üstlerinde az kıyafet vardı, çok inançlılardı ve çok uzun bir süre (7-10 yıl) değişmeden aynı pozisyonda duruyorlardı, ellerini başlarının üstünde tutuyorlardı veya ellerini veya vücutlarının başka bir kısmını kaldırarak” diye söylemektedir(Hanway, 1762, belge 154). Azerbaycan’da seyahat eden Saksonyalı Tıp Doktoru J. Reinings, 1780 yılında gelmiş ve Hindu veya diğer Hint insanların geldiği eyaletin adını vermektedir, Multan eyaleti. Bu insan grubu, Azerbaycan’da serbest bir yaşam sürmek için Han’a 50 tuman ödemiştir. Hacıların yaşlarını gözlemleyen Reinings, bazılarının ölümü beklerken kesintisiz ibadet ettiğini söylemektedir. Orta Çağ’da seyahat edenlerin aksine, XIX. yüzyılda seyahat edenler, Ateşgah’da yerleşik olan insanların Hindu mu yoksa Fars Gebrleri* mi olduğu konusunda farklı düşünmekteydiler. Bazıları, gerçekleştirdikleri dini ritüellere göre onların Brahman insanları olduğunu düşünüyorlardı. Tarihçi S. Bronevski, “Şah Abbas I (1587-1629), tüm tapınakların yıkılmasını emrettikten sonra, Bombay, Surat ve Hindistan’ın diğer bölgelerine taşınmak zorunda kalan Gebrlerin, Azerbaycan’a geldiklerinde yanlışlıkla Hindular veya Hintliler olarak adlandırıldığını belirtmektedir. Ama aralarında gerçek Brahmanlar da vardı, çünkü doğru şekilde Brahman kurallarına uydular” demektedir (Mammadli, 2011, s. 34). Bronevski, Kirman, Yazd ve İsfahan yakınlarında hala birkaç tapenin bulunduğunu belirtmektedir. Segestan’da Bershek Dağı üzerinde bulunan başka bir tapınak vardır. Brenovski’ye göre, Kuzey Hindistan’daki Kangra bölgesinde, Tallakh Maki yanardağına yakın, Penjab halkına ait olan bir tapınak bulunmaktadır. Bronevski, Azerbaycan’da yaşayan Hintli insanların yediği yiyeceklerden bahsetmektedir (sade pilav, meyve, yeşil bitkiler ve sebzeler) ve Astrahan’da yerleşik Hintlilerden nasıl destek aldıklarını anlatmaktadır. Bronevski, Hintli tüccarları, akrabaları öldüğünde onlara cenaze yemeği ve iyilik olarak para gönderdiler. “Çoğunlukla 50 bin manata kadar,” diye belirtmektedir (a.g.e., s. 36). Hint Gebrleri çalışıp ve sanat eserleri üretmişlerdir. 1840’lı yıllarda Abşeron bölgesini inceleyen Berezin’e göre, çoğunlukla Hindular vardı ve Brahman ritüellerinin hiçbirini görmemiştir. Bazı Hindular kendisine ölümünden sonra sonsuz ateşte yakılacaklarını ve kendi yüksek kahinlerinin oturur pozisyonda gömüleceğini, birinci grup Vishnuit mezhebine ve diğerlerinin Şivait olduğunu söylemişlerdir (a.g.e., s. 39).

Berezin’e göre, Ateşgah’da birçok Hintli yaşamaktaydı. Bu dönemde Hintli tüccar Sobra Mogundas, Azerbaycan’ın Salyan bölgesinde balık çiftlikleri kiralamıştır. Eykhvald Bey onları ziyaret ettiğinde Ateşgah’da 24 hacı bulunmaktaydı. Kendi vatandaşlarından büyük miktarda maddi ve diğer destek almışlar ve huzurlu bir şekilde ibadet etmişlerdir. Zengin Hintli tüccar Ottumashyn, yeni pencereler, galeriler vb. ekleyerek ve mimarisini geliştirerek tapınağın inşasına devam etmelerine yardımcı olmuştur. Belgeler, XIX. yüzyılın ortalarında

Surahani'daki Ateşgah'ta yaşayan ve çalışan Hintlilerin İran, Pencap ve Multan'dan geldiğini göstermektedir. Onlar, Afganistan, Buhara ve Çin'i aşarak Hazar'ın kuzey bölgelerine uzun yollar yürümüşlerdir (Mammadli, 2011, s. 40). Berezin, Surahani'ya göç eden Hintliler arasında dört mezhep tespit etmiştir: cesetlerini yakanlar, yakılmış cesedin küllerini rüzgara saçanlar - badi adı verilenler; cesetlerin küllerini suya (nehir tercih edilir) atanlar - abi adı verilenler; ve cesetleri gömenler - khaki adı verilenler. Kokarev fabrikasının tapınağın yanına inşa edilmesinden sonra son Hindular 1847'de Ateşgah tapınağında görüldü. Hint bilgini Modi, Hazar Denizi'nin batı tarafında bulunan ateş tapınaklarından bahseden birçok eski Hint kitabında Surahani Ateşgah'ın Hindular tarafından inşa edildiğini söylemektedir (Journal of Education and Culture, 1925, s. 37-38). Bazı bilim insanları, Surahani Ateşgah'ın kubbesindeki üç başlı Şiva sembolü ve Şiva'ya atfedilen diğer ikonografik özelliklere dikkat çekmektedirler.

Kaynaklar

- Asher, C. B. ve Talbot, C. (2006). *India before Europe*. Cambridge University Press.
- Auzanneau, M. (2018). *Oil, Power and War: A Dark History*. Chelsea Green Publishing.
- Berezin, Пяа N. (1849). *Hidus in Absheron Peninsula*. (in Russian). Индусы на Апшеронском полуострове. Отечественные записки, т. 13, Смесь, 1849, с. 82-91.
- Bronevski, S. 1823. *Новейшие географические и исторические известия о Кавказе* ч. I, М., 1823.
- Chulkov, M. (1785). *Economical Description of The Russian Trade*. Исторические описание Российской коммерции. т. II, кн. II, М.
- Gilmartin, S. (1997). The Sati, the Bride, and the Widow: Sacrificial Woman in the Nineteenth Century. *Victorian Literature and Culture*. Cambridge University Press, 25 (1), 141.
- Grace, D. (2016). The Silk Road. *New Word City*. 20, 8.
- Hanway, J. (1762). *Historical Review of the British Trade in Caspian Sea*. London. Archive. Document 154.
- Hawley, J. S. (1994). *Sati, the Blessing and the Curse: The Burning of Wives in India*. Oxford University Press.
- Kundu, N. Das. (2012). *India - Azerbaijan: The Silk Route Connection*. Academic Foundation.
- Mammadli, S. (2011). *Azerbaijan- India trade relations in the XVII-XVIII centuries* [Doctoral dissertation, Department of History at the national Academy of Sciences of Azerbaijan]. Sherg-Garb Publishing.
- Petrushevski, I. P. (1949). Азерб. в XVI–XVII вв. Сборник статей по истории Азербайджана. Из. Азерб. ССР, вып. I, Баку.

Salazar, G. A. (2017). *Splendid Azerbaijan: The History and Culture of the Land of Fire*. Create Space Independent Publishing Platform.

Struys, J. J. *Three Travels*. Russische tekst van Drie ontdekkingsreizen (In Russian. Три путешествия).

Şahin, H. & Arslanpay, Y. Ö. (2023). Azerbaycan-Hindistan İlişkileri. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 159-180.